

nejmladší, členové Kulturního kádrů SČM – usilují ve své práci o socialistický realismus, usilují o účast na ideové proměně pracujících v duchu socialismu, vědomi si toho, že nejde o to „svět jen různě vykládat, nýbrž o to, změnit jej“. Toto úsilí, probíhající na stránkách časopisů, přineslo knižně zatím první významný zisk, kterým je Školaudyho sbírka *Dozrávající čas*.

Na této cestě jsou mladí básníci ohrožováni zhruba dvojím, vcelku protichůdným nebezpečím. Je to na jedné straně mytizování skutečnosti a nahrazování skutečnosti symboly, což se konkrétně jeví například tím, že se básníci obávají nebo ostýchají zobrazit pracovní proces v jeho konkrétní podobě a symbolizují práci jako „mozolné dlaně“, „krvavý pot“ apod. Na druhé straně pak je to nebezpečí faktografie, náhodného řazení nesourodých útržků skutečnosti, které jsou snad s to vyvolat určitou atmosféru, naprosto však nepostihují skutečnost v její šíři, podstatě a zákonitosti, protože zde není odlišováno zákonité od nahodilého, podstatné od bezvýznamného.

Na těchto básnících, zápasících o socialistický realismus, především je, aby vrátili poezii onen velký společenský smysl, aby jí vrátili čestné a odpovědné místo v úsilí našeho národa, aby jí vrátili místo v srdci našeho pracujícího lidu. Na nich je, aby se stali mistry i učedníky života, přípravci nové socialistické společnosti, spolutvárci nové ideové tváře pracujícího člověka. Pro ně, právě pro ně, napsal Maxim Gorkij: „Jestliže skutečně chcete velký, krásný život – pak jej tvořte a jděte pracovat ruku v ruce s těmi, kdož hrdinně stavějí věci nebývalé, velkolepé...“

(1949)

K SITUACI NAŠÍ LITERÁRNÍ VĚDY

Josef Štefánek

Boj o socialismus jakožto nový, vyšší společenský řád, je zároveň bojem o novou, vyšší kulturu. Nestačí, aby osa našeho úsilí probíhala jen úsekem hospodářským; musí vésti i oblastí duchovní kultury. Situace v této oblasti je stejně důležitá pro zrod nové společnosti jako traktory a dynamy.

V loňském únoru si náš lid urovnal definitivně cestu k socialismu. Únorem byly vytvořeny předpoklady pro budování socialistické kultury. Zásadním změnám v oblasti politicko-ekonomické odpovídají dnes změny ve vědomí našeho lidu. Živná půda pro novou kulturu je zde: rodí se nové sebevědomí dělnické třídy, rodí se nová morálka socialistického budování, rodí se duch a náplň nové kulturní tvorby.

O tom, že do práce na přeměně skutečnosti a člověka musí být zapojeny všechny pracovní úseky našeho národního života, není nejmenší pochyby. Před pracovníky v kulturních oblastech stojí radostná povinnost: projevit, uskutečňovat na svých úsecích takovou činnost, která by byla velkou rovnomocninou diagramů výroby, zlepšovacích návrhů, socialistického soutěžení v závodech, pracovních brigád. Gottwaldova slova „starejme se o to, aby náš lid žil tak dobře, že se mu kultura stane denní potřebou“ jsou vyjádřením jednoho pólu celkového úsilí všech uvědomělých bojovníků a budovatelů socialismu, úsilí, jehož druhý pól označil náš prezident taktó: „Potřebujeme kulturu – vědu, literaturu, divadlo, film, hudbu – prodchnuté naší vírou ve šťastnou budoucnost země, posilující nás v práci i v zápasu a ukazující nám cestu vpřed.“

Úkol literární vědy

Mezi ostatními oblastmi naší kulturní tvorby musí být i naše literární věda nesena žhavou myšlenkou socialistické výstavby. Práce naší literární vědy přijímá tutéž funkci a význam jako naše nová literatura.

Je-li úkolem socialistické literatury pomáhat člověku poznávat život ve všech jeho projevech, odhalovat mu skutečnost v její podstatě, pohybu vpřed, se všemi jejími protikladnými složkami; je-li úkolem naší literatury postavit do středu zájmu člověka v přerodném procesu dneška a vyhmátnout z něho vše kladné, zdravé, to, co musí být pěstováno a rozvíjeno – na druhé straně pak zatratit vše kondelíkovské, chrobákovské a pokrytecké, je povinností naší literární vědy pomáhat při zrodu takové práce. Je-li úkolem krásného písemnictví stavět dnešnímu člověku příklady socialistického hrdiny boje a práce, je-li jeho úkolem otvírat perspektivy socialistických a komunistických zítřků, je úkolem literární vědy vážít ideovou nosnost a měřit uměleckou pravdivost literárních projevů. Je-li úkolem naší nové literatury navazovat na pokrokové tradice našeho národa a rozvíjet je v duchu našich dnešních cílů, je úkolem literární vědy odhalit cesty našich pokrokových tradic, vysledovat jejich zrod a vyzvednout jejich doštel do dneška; na druhé straně pak odhalit všechny odstíny reakční linie, která se vzpírala pokroku a zatěžovala našemu lidu cestu vpřed. Je-li našemu písemnictví překonat formalistickou manýru, je na naší literární

vědě, aby vyřídila haldu omylů, nesmyslů, pomluv a lží, jež nakupila za několik desítek let své existence měšťácká literární věda.

Aby naši umělci – spisovatelé mohli vytvořit díla socialistická obsahem a národní formou, je nezbytné, aby jejich práce byla metodou socialistického realismu. Spolupracovníkem, ukazatelem cesty v tomto úsilí se musí stát naše literární věda. Vztah mezi literárními díly socialistického realismu a jeho teoretickou formulací je dialektický. Teoretická formulace socialistického realismu – to není věc pasivní, to není jen společný jmenovatel několika existujících literárních děl. Jako není socialistický realismus jen jedním z -ismů, ale znamená opravdovou (ne papírovou) revoluci v umělecké tvorbě, tak i socialistická literární věda znamená revoluci v teorii literatury. Jako socialistický realismus pomáhá nejen vykládat, ale i proměňovat svět, tak i socialistická literární věda musí být nadána touto vlastností. Ona jediná jí může být nadána, poněvadž je nedílnou součástí marx-leninské teorie.

Za vědeckou teorii literatury

Opravdu vědecká teorie literatury souvisí se vznikem vědeckého socialismu a vyvíjí se s jeho vývojem. Marx a Engels položili základy vědecké teorie literatury; zanechali nám četné cenné myšlenky, v nichž nacházíme použití marxismu při výkladu a hodnocení literárních jevů. V Leninovi pak vyvstal jak pokračovatel v učení vědeckého socialismu, jež rozvil a obohatil za nových společenských podmínek, tak pokračovatel v učení vědecké teorie literatury.

Marx-leninská teorie literatury je kvalitativně odlišná od dosavadních „nauk“ o literatuře. Názor, že by některá literární teorie mohla vplynout svým vývojem do marx-leninské teorie, je nesprávný. Marx-leninská teorie literatury je neodlučitelnou součástí dialektického a historického materialismu. Naše literární věda, má-li splnit své úkoly, postavené před ní nositelem socialistické kultury – dělnickou třídou, musí se dostat pevně na základnu vědeckého světového názoru. Stranickost marx-leninské literární vědy znamená stát neúchylně a bojovně na straně pravdy a pokroku.

Marx-leninská literární věda je schopna řešit úkoly, které nikdy nemohly řešit dosavadní literární teorie. Vycházejíc z vědecké filozofie, je schopna vysvětlit – abychom uvedli alespoň některé její úkoly – dějinný vývoj a diferenciaci uměleckého odrazu společensko-přírodní skutečnosti, vývoj literatury, její postavení mezi ostatními oblastmi lidské činnosti; je schopna odhalit vznik literárního díla, jeho společenské působení, jeho třídní podmíněnost, jeho reakčnost či jeho pokrokovost; je schopna vysvětlit dialektickou jednotu obsahu a formy, otázku pravdivosti uměleckého díla, vývoj estetického poměru ke skutečnosti...

Marx-leninismus je nejvyšší a nejuvědomělejší forma ideologie. Teprve tehdy, když naši literární vědci – podobně jako umělci – pozvednou tuto skutečnost do svého vědomí a vyvodí z ní důsledky, teprve tehdy se octnou ve světě skutečně svobodné práce, tvorby.

Současné úkoly naší literární vědy

jsou veliké a čestné. Sjezd národní kultury slyšel loňského roku slova prezidenta Gottwalda – tohoto smyslu: Překonat idealistické, měšťácké názory na kulturu, pracovat na ideové proměně kulturní tvorby, zobecnit ty kulturní hodnoty minulosti, které tvoří živou tradici. Před těmito úkoly v oblasti českého písemnictví stojí naše literární věda.

Lenin hovořil o nutnosti poznat celou dosavadní kulturu a přepracovat ji – jen tak lze vytvořit kulturu novou, socialistickou. Platí to i pro naše poměry. Jak v oblasti naší literatury, tak v oblasti naší literární vědy to znamená stavět na všem zdravém a silném, co se zrodilo v minulosti. Příklad Sovětského svazu v této práci nás může dobře poučit a vést.

Pokud jde o naše krásné písemnictví v minulosti, nacházíme v něm několik linií, na něž navazovat a rozvíjet je na vyšším stupni znamená nutnost pro vznik socialistické literatury. Poněkud jiná je situace v naší dosavadní literární vědě, ač ani zde nebude stavěno ve vzduchu.

Na prvním místě v celkovém úkolu naší literární vědy je revize všech vývodů a soudů, které si o našem písemnictví vytvořila měšťácká literární historie a kritika. Bude třeba např. ukázat, k jakým nesprávným závěrům vedl idealistický světový názor Vlčka a Jakubce při výkladu naší literární minulosti. Oba sebrali, pravda, rozsáhlý materiál, oba načrtli celkovou sociální situaci té které doby v jejich povrchných jevech. Literatura je jim však samostatná oblast, vyvíjející a měnící se nárazy jakýchsi idejí, duchovních proudů. Kulturní orientace podle světových stran jim též nedovolí vysledovat správně cizí vlivy na naše písemnictví. O nějakém náznaku toho, že literární vývoj je podřízen zákonitostem společenského vývoje, u nich samozřejmě nemůžeme ani mluvit. Proto i hodnocení u nich vyznívá ryze pozitivisticky. Nehodnotí.

Co se učí na vysoké a střední škole

Hodnotit se však pokouší Arne Novák, na jehož Dějiny si zvlášť musí naše literární věda zaostřit reflektor. Jestliže svým subjektivním záměrem měli Vlček i Jakubec za daných historických okolností některé rysy relativně pokrokové, Arne Novák stojí programově na straně reakce. Přijímá Pekařovo jezuitské pojetí našich dějin. Svým světovým názorem je veden k přímému pomlouvání všeho silného a zdravého v našich dějinách

a literatuře. Pod pláštíkem vědecké objektivy píše nenávidné pamflety proti všem pokrokovým tendencím a tradicím. Jako zavilý obránce zájmů buržoazie přehlíží například význam husitství pro rozvoj naší literatury, sotva zavádí o ty spisovatele 19. století, u nichž se projevuje odraz revolučního poměru ke skutečnosti, S. K. Neumanna hodnotí jako druhořadý jev, pro každý prvek socialistické myšlenky nemá než jedovaté slovo. Zato se bije o rehabilitaci údobí nejdelší a nejtemnější reakce – Temna, při čemž zcela podceňuje hodnoty lidové slovesnosti z této doby; vyzvedává jalové epigony, dekadenty, náboženské mystiky, fašizující ruralisty. R. Havel a A. Grund neprokázali ještě v roce 1947 žádnou větší změnu oproti Novákovu nazírání, když vydali trochu učinutě a nejkřiklavějších klevet zbavené Stručné dějiny české literatury. Tyto dějiny dostává do rukou náš vysokoškolák!

Středoškolák na tom není o nic lépe. Grafická unie pro něj vydala na rok 1948 až 1949 Stručné dějiny české a slovenské literatury, které napsali Kotrč a Kotalík. Je to příklad škodlivé učebnice, typický případ buržoazního pojetí vědy. V této knize neexistuje nějaká spojitost mezi písemnictvím a třídním bojem. Tato kniha obsahuje chronologický záznam o literárních osobnostech bez jakéhokoli hodnocení. Je to metoda reakčního zatemňování skutečnosti, snůška dat a výčet -ismů: na tom se nevyškolí nová socialistická generace. Zde leží další velký úkol naší literární vědy: vypracovat co nejdříve učebnici dějin české literatury, učebnici, jejíž koncepce vyvěrá z pravdy dělnické třídy, učebnici v duchu potřeb mladé generace, která má plnit dobře úkoly, jež před ni staví naše energická doba.

Čištění terénu

Čistku bude musit provést naše literární věda v haldě literárních monografií, úvah, studií a esejí. Vedle několika výletů do naší literatury ze strany fašizujících ruralistů a v středověkou tmu zahleděných klerikálů bude zvlášť třeba paralyzovat „úvahy“ V. Černého, libujícího si s nevšední rozkoší na všech antidemokratických a antihumanistických výmyslech buržoazních „filozofů“.

Vedle vyslovených obránců starého světa měli jsme však osobnosti, které jsou sice srostlé s buržoazní kulturou, ale které do jisté míry překročily její hranice. U takového Tilleho, Vodáka, F. V. Krejčího a F. X. Šaldy například je možno nalézt práce, které znamenají – i když ne zcela pravdivé – tedy aspoň pravdě blízké uchopení a vysvětlení některých údobí nebo jevů v našem literárním vývoji. Zvláště z rozsáhlého díla F. X. Šaldy, který měl vzácnou schopnost vyrovnávat se se společenským vývojem, bude třeba pečlivě ohraničit to, co vzniklo a kotví ve dvou prvních etapách Šaldova vývoje, od soudů a postulatů, jež formuloval v posled-

ním pracovním období, kdy si uvědomujeme již zřetelně funkční sepětí umění se společností, a leckde prokazuje pohled socialistické kritiky.

V rámci úkolu úplné likvidace všech buržoazních ideologií v teorii literatury se musí naše marx-leninská literární věda vypořádat i se strukturalismem. Strukturalismus se vyvíjel: z počátečního nezakrytého formalismu se vyvinul až ve formalismus rafinovaně zastřený. Na jeho učení o znaku, estetické funkci a struktuře a s tím souvisejících názorech na poznávací síly literárního díla, na vývoj literatury a její sepětí s vývojem společnosti – není těžké odhalit směr mechanického materialismu a subjektivního idealismu, nemluvě již – ve vztahu k otázce hodnocení – o jeho pozitivistickém charakteru.

První velká úloha naší literární vědy bude tedy, jak se říká, čištění terénu. Poté je třeba přistoupit k vlastnímu přehodnocování naší literární minulosti.

Při této velké prověrce půjde o to vyložit důkladně ta údobí a ty osobnosti našeho literárního vývoje, které žily ve znamení lidových hnutí, které rostly z demokratického humanismu, které představují pokrokovou linii; a na druhé straně – která údobí, které třídy a skupiny v našem národě znamenaly ustrnutí ve vývoji, brzdy pokroku; objasnit, která díla a jak klesla cestu vpřed, pomáhala rozvíjet a obohacovat život našeho lidu; a na druhé straně – které věci byly vázány na reakční síly, stavějící se proti všemu pokroku, snažící se zastavit kolo dějin.

Po takové akci přistoupí naše věda ke zkoumání, co z kulturního dědictví je schopno státí se stavebním kamenem socialistické kultury. Půjde tu nejen o určení ideového dostřelu jednotlivých děl do dneška, ale i o vyzvednutí příkladu, jak za daných historických okolností přistupovali naši pokrokoví lidé k literární tvorbě, jak byli spjati se svým rodným lidem a jak se vyrovnávali s jeho životními problémy. Jiráskovská akce, k níž dal na sklonku loňského roku podnět prezident Gottwald, ukazuje směr, jímž se má ubírat kritické přehodnocování našeho kulturního dědictví. Vždyť jeho jedním účelem není nic méně než výchova národního charakteru. Kritické osvojení si minulosti pro nás znamená též silnou inspiraci ve všech pracovních oblastech. Na základě přehodnocení naší literární tvorby se musí dostat našemu lidu do rukou ta díla, v nichž žije duch probuzené energie, tvořivosti a síly nejširších lidových mas. Budou to taková díla, v nichž jsou spojeny do nerozlučné jednoty demokratičnost, realismus a pokrokovost, taková díla, která podávají historicky pravdivý odraz skutečnosti, vnitřní obsah života a tendenci jeho rozvoje. A nebudou to ty projevy, které jsou výrazem agnosticizmu a skepticizmu, mystiky a antihumanismu, nebudou to zplazeniny zatuchlého ducha rozklá-

dající se buržoazie, která neměla samozřejmě zájem na tom, aby poznala zákonitosti společenského vývoje.

Základy

V práci na oddělení plev od zrna nalezne naše literární věda domácí oporu. Díla Zdeňka Nejedlého v sobě chovají jak pravdivé nárysy a hodnocení některých dějinných období a pracovní metodu, s níž lze proniknout ke kořenům uměleckých jevů, tak definitivní výklad a zařazení jednotlivých osobností. Stati E. Urxe a Kurta Konrada například (v předválečné Tvorbě) ukazují, jak je třeba přistupovat k literárnímu dílu a hledat v něm znak pokrokovosti či zpátečnictví; bytostné sepětí těchto hrdinných soudruhů s dělnickou třídou jim umožnilo v době, kdy se chaos buržoazního světa promítl i v názorech levých intelektuálů (např. K. Teige), vytvořit jasná měřítka socialistické kritiky. Studie, publicistické stati, recenze a příležitostné články Julia Fučíka jsou nám nejen bohatým zdrojem námětů, ale i příkladem přehodnocovací práce, před níž stojíme. V knize Milujeme svůj národ máme zachován návod i práci o tom, jak objevit v naší historii živé prameny, zasuté namnoze zvetšelým haraburdím buržoazních „krasoduchů“. Jinou neocenitelnou oporu má naše literární věda v B. Václavkovi, který se zabýval obšírněji a podrobněji literárními problémy. Z jeho dopisů F. Halasovi se dovídáme, jak mu účast na veřejném a politickém dění pomáhala ve vlastní literárněvědné práci; přece však na jeho díle můžeme pozorovat jisté odbornické ohraničení. Václavkovy výboje byly zajisté ztíženy tím, že nebylo větších děl, která by propracovávala hlouběji některé důležité otázky marx-leninské teorie umění a literatury.

Byl-li na počátku svého vývoje Václavek ovlivněn stavem tzv. moderního umění, oné antirealistické linie, v níž i politicky relativně pokrokoví umělci, neschopní však sžítí se s bojem dělnické třídy, upoutali svou pozornost především k formální stránce své práce, tu po charkovském sjezdu spisovatelů (v roce 1930) nastává u Václavka obrat. Václavek opouští v podstatě svůj názor o „poetické tvorbě“ a probíjí se k dialekticko-materialistickému chápání a výkladu literatury. Přibližuje se na obdivuhodně malou vzdálenost k tezí socialistického realismu, nezbavuje se však zcela mechanického pohledu na vztah mezi hospodářskou základnou a oblastmi nadstavby. I když se chce jeho hodnocení brát podle „revolučního poměru ke skutečnosti“, přece např. v České literatuře 20. století vidíme, jak se sice staví třídě k jednotlivým jevům, avšak v celkovém pojetí nevychází z faktů třídního boje.

Na základě takových pilířů, jakými jsou práce Z. Nejedlého, J. Fučíka a B. Václavka, na základě teoretických studií, polemických statí a kri-

tických článků E. Urxe, K. Konrada, P. Reimana aj. může naše literární věda – po důkladném osvojení si marx-leninské teorie umění – přistoupit k plnění svého odpovědného úkolu.

Je samozřejmé, že svůj úkol nemůže naše literární věda splnit takřkajíc přes noc. Nemůže zde jít o nějakou improvizaci, o nějaké pokusy zvládnout esejisticky rozsáhlý a mnohotvárný materiál. Důkladné materialisticko-dialektické studium naší literární minulosti si vyžádá dlouhodobé houževnaté práce. Přistoupit k ní je však nutno ihned.

Pevnou oporu k tomu musí dostat naše literární věda v sociálně-politických dějinách našeho národa, které tolik postrádáme. Opírajíc se o takový základ, bude moci přistoupit k detailním monografiím, v nichž vysleduje dialektiku toho kterého období, toho kterého spisovatele, jednotlivých děl a jejich společenského působení, k monografiím, na nichž si ověří sílu své metody. Nejen pak vzhledem k časové nutnosti řešit úkoly, ale i vzhledem k charakteru a závažnosti úkolů vyvstává před naší literární vědou požadavek kolektivní práce.

Soustavná práce naší literární vědy, vyzbrojené marx-leninskou teorií, musí přinášet výsledky, které budou mocným povzbuzením v přerodném procesu dnešního čtenáře i spisovatele, výsledky, které se stanou duchovním chlebem i nástrojem pro všechny ty, kteří stojí rozkročení v práci na stavbě socialistické společnosti.

(1949)

K SITUACI DIVADELNÍHO UMĚNÍ ZKUŠENOSTI A ZÁSADY

Jindřich Honzl

Národní divadlo

Činohra Národního divadla přijímá ze svého více než sedmdesátipětiletého trvání dědictví, které jest třeba rozlišit na jeho progresivní i retardační prvky. Tyto prvky bychom nepochopili správně, kdybychom vycházeli jen z izolované existence činohry a z jejího umění, a kdybychom